

УДК 94(477.83)(092):821.161.2.09(092)
DOI: 10.24919/2312-2595.6/48.228474

Володимир ДРАГАН

історик, директор Бориславської ЗОШ I–III ступенів № 3, вул. Шкільна, 19, м. Борислав, Україна, індекс 76019 (zosh3_borislav@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-4473>

Бібліографічний опис статті: Драган, В. (2021). Відомий та невідомий Стефан Ковалів: біографічний портрет. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 6/48, 110–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228474>.

ВІДОМИЙ ТА НЕВІДОМИЙ СТЕФАН КОВАЛІВ: БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Анотація. *Мета дослідження* – на основі значного джерельного масиву й історіографії, окреслити основні загальновідомі та малознані факти із життя й різнобічної діяльності видатного громадсько-освітнього діяча, публіциста, письменника – Стефана Коваліва. **Методологія дослідження** передбачає використання загальнонаукових принципів історизму, об’єктивності та системності. Нами застосовано загальнонаукові (аналіз і синтез), загально- (проблемно-хронологічний і періодизації) та спеціально-історичні (історико-порівняльний та історико-генетичний) методи. Опорними у процесі проведеного дослідження, стали теоретико-методологічні засади «інтелектуальної історії» та «інтелектуальної біографії». **Наукова новизна** запропонованої статті передовсім полягає у тому, що на основі багатостороннього аналізу значного джерельного масиву, вперше зроблено спробу більш комплексного висвітлення біографічного портрета Стефана Коваліва із введенням до наукового обігу маловідомих фактів із його життя та різнобічної діяльності. **Висновки.** Подані у статті матеріали до біографічного портрета Стефана Коваліва, дають усі підстави стверджувати, що його життя і

© Володимир Драган, 2021

багатогранна діяльність суттєво вплинули на процес формування історії Галицького краю, а полишена ним різноаспектна творча спадщина і надалі позначається на формуванні соціокультурного розвитку різних поколінь та верств українського суспільства. Окрім того, доведено, що упродовж останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., Стефан Ковалів, завдяки своїй багатогранній діяльності, був активною рушійною силою в процесі історичного поступу Галицького краю.

Ключові слова: Стефан Ковалів; Борислав; життя; діяльність; біографічний портрет; творча спадщина.

Volodymyr DRAHAN

Historian, Director of Boryslav Secondary School of I–III grades № 3, 19, Shkilna Str., Boryslav, Ukraine, postal code 76019 ([zosh3 borislav@ukr.net](mailto:zosh3_borislav@ukr.net))

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-4473>

To cite this article: Drahan, V. (2021). Vidomyi ta nevidomyi Stefan Kovaliv: bihrafichnyi portret [Known and unknown Stefan Kovaliv: biographical portrait]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 6/48, 110–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228474> [in Ukrainian].

KNOWN AND UNKNOWN STEFAN KOVALIV: BIOGRAPHICAL PORTRAIT

Summary. Purpose of the study – on the basis of a significant source array and historiography, to outline the main well-known and little-known facts from the life and various activities of a prominent public and educational figure, publicist and writer – Stefan Kovaliv. **The research methodology** involves the use of general scientific principles of historicism, objectivity and systematicity. We used general scientific (analysis and synthesis), general (problem-chronological and periodization) and special-historical (historical-comparative and historical-genetic) methods. Theoretical and methodological principles of "intellectual history" and "intellectual biography" became the basis in the process of the research. **The scientific novelty** of the proposed article is manifested primarily in the fact that based on a multifaceted

analysis of a significant source array, for the first time an attempt was made to cover a more comprehensive biographical portrait of Stefan Kovaliv with the introduction of little-known facts from his life and work. **Conclusions.** The materials presented in the article to the biographical portrait of Stefan Kovaliv, give every reason to say that his life and multifaceted activities have significantly influenced, and he left a diverse creative heritage and continues to affect the formation of socio-cultural development of different generations and segments of Ukrainian society. In addition, it is proved that during the last third of the XIX – early XX century, Stefan Kovaliv was an active driving force in the historical progress of the Galician region being a many-sided personality.

Key words: Stefan Kovaliv; Borislav; life; activity; biographical portrait; creative heritage.

Постановка проблеми. Дослідження біографій та створення максимально повних біограм визначних постатей Галицького краю, сьогодні займає помітне місце у наукових інтересах істориків-краєзнавців. Особливою увагою користуються ті, котрі завдяки своїй багатогранній діяльності, залишеній творчій спадщині, змогли зробити у свій час не лише вагомий внесок, а й стати рушійною силою процесу формування історії рідної, малої батьківщини та й України загалом. Нині чимало таких особистостей перебувають під «*клеїмом забуття*», що спричинено низкою причин. До таких постатей належить, за словами Івана Франка, «*співець Галицької Каліфорнії*» із Борислава – громадсько-освітянський діяч, письменник-публіцист другої половини XIX – початку XX ст. – Стефан Ковалів.

Щодо причин, котрі довгий час підтримували пасивне чи інертне ставлення до Стефана Коваліва з боку земляків та й української інтелігенції загалом, на наш погляд, були першочергово небажання ними сприймати реалістичну творчість бориславчанина, котрий у змістовну канву своїх праць та творів вкладав реалії злиденного повсякденного життя та побуту населення Галицького краю. У радянський час такий стан речей не був абсолютно, а лише вибірково (тоді, коли компартії необхідно було показати громадськості радянської України жахи життя робітничого класу за попередніх колоніальних режимів), прийнятним для панівних догм радянської ідеології, і тому лише незначна час-

тина творчої спадщини Стефана Коваліва була оприлюднена для широкого загалу: спочатку побачило світ видання його вибраних творів (1952) за упорядкуванням В.М. Лесина (Ковалів, 1952), а згодом – у 1958 р., дещо масивніше видання за упорядкуванням того ж В.М. Лесина та С.І. Дігтяра (Ковалів, 1958). Окрім того, як зазначає А. Власюк, забуттю С. Коваліва сприяли низка як «...об'єктивних, так і суб'єктивних причин. "Рідні патріоти" йому закидали москвофільство, "інтернаціоналісти" – непомірну критику єврейства» (Власюк, 2010).

У процесі становлення та розбудови Української держави, постать С. Коваліва почала виходити із забуття: громадськість, інтелігенція, науковці, історики-краєзнавці, журналісти, почали активно цікавитися його життям і різноаспектною діяльністю. У цьому плані почали з'являтися різносторонні праці, у яких автори щоразу почали відкривати нові і нові факти із життя і багатогранної діяльності С. Коваліва. Окрім того, у музеях Дрогобича та Борислава почали експонуватися документально-мистецькі виставки, де широкому загалу представляються оригінали та копії документів із родинного архіву Ковалівих, а також ті, які прямо чи опосередковано стосуються життя та діяльності Стефана Коваліва, його близьких і далеких родичів тощо. Все це у сукупності уможливило сьогодні укласти максимально повний біографічний портрет С. Коваліва, що є вкрай актуальним для теперішньої пори, адже найближчим часом, у 2023 р., українська громадськість відзначатиме його 175-річний ювілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Стефана Коваліва, а особливо його багатогранна діяльність, уже були предметом спеціальних і не спеціальних досліджень. Після здобуття Україною незалежності, ім'я С. Коваліва почало плавно виходити із забуття. Одним із перших, хто на початку 1990-х рр. більш розлого, у новій об'єктивній площині, висвітлив найважливіші факти із життя та діяльності С. Ковалів став львівський науковець М. Гнатюк. У статті «Учитель життя людського», що була опублікована 1992 р. в журналі «Дзвін», автор чи не вперше зробив широкий огляд творчої діяльності С. Коваліва, в контексті чого акцентував на його відносинах та напрямках співпраці з І. Франком, окремими штрихами торкнувся й аналізу різнобічної творчої спадщини бориславського письменника. При кінці свого

дослідження, М. Гнатюк підкреслює: *«Стефан Ковалів був письменником, у творчості якого яскраво проявилися риси педагога – знавця людських душ. <...> Сьогодні повертаємо нашому читачеві письменників, твори яких стали на перший ряд нашої літератури. Певне місце серед цих письменників займає і Стефан Ковалів. Не думав про якісь високі літературні почесні. Думав насамперед про те, як допомогти своєму згорьованому народові. Був скромним трудівником на ниві народної освіти, і в пам'яті вдячних нащадків має добре, чесне ім'я Учителя життя людського»* (Гнатюк, 1992, с. 136).

У контексті зазначимо, що чимало у плані популяризації С. Коваліва почали робити галицькі краєзнавці, журналісти, інтелігенція, та зрештою усі, хто поцінував постать свого земляка – однієї із яскравих особистостей Галицького краю, часу другої половини ХІХ – початку ХХ ст. З цього приводу один із дослідників життя і творчості С. Коваліва М. Шалата сказав так: *«Становить Стефан Ковалів певний інтерес для всієї України. Й не тільки науковий, дослідницький, але й читачький, – хай ідеться (повторюю) лиш про читача-інтелектуала»* (Шалата, 2020).

З-поміж численних праць цього часу, хочемо виокремити такі. З нагоди 150-ти річчя від дня народження С. Коваліва (1998) побачила світ книга Р. Горака *«Стефан Ковалів»*, котра уміщує в собі чимало інформації про життя і діяльність С. Коваліва, зокрема, аналізується значний джерельний масив (матеріали із рідного архіву Ковалівих) (Горак, 1998).

Привертає нашу увагу й монографія О. Колінько *«Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація)»*, котра побачила світ у 2002 р. У згаданій праці крізь призму модерного методологічного підходу, глибокого наукового переосмислення, представлено низку нових оцінок життя та багатогранної діяльності С. Коваліва. Тут дещо по-новому, із врахуванням значення творчої спадщини С. Коваліва для сучасного українського читача, потрактовано його окремі реалістичні погляди, охарактеризовано історико-краєзнавчу діяльність у паралелі із літературною тощо. Зокрема, у висновках, авторка акцентує, що: *«Не дивно, що в цьому контексті С. Ковалів стає фігурою типовою і водночас своєрідною, що його творчість характеризується самотньою неповторністю. В ній правдиво змодельовані різні сторони жи-*

ття тогочасного галицького суспільства, здебільшого трагічного, інколи комічного, проте неповторного у своєму безперервному поступальному русі. На жодного іншого митця життєві обставини так безпосередньо й помітно не вплинули, як це мало місце з літературною діяльністю С. Коваліва. В ній відобразилися сторінки історії Галичини в період бурхливого розвитку нафтової промисловості, інтенсивного проникнення капіталу до міста і села...» (Колінько, 2002, с. 159).

Задля глибокого вивчення життя і діяльності С. Коваліва є вартими нашої уваги й інші праці. Тут хочемо зупинитися на вступних статтях і післямовах О. Петраша і М. Івасенка до книги «*Стефан Ковалів. Оповідання. Статті. Щоденник*» (2011) та М. Шалати і М. Івасенка до збірки «*Стефан Ковалів. Оповідання. Казки. Листи*» (2003), де автори, на основі опрацьованого ними джерельного масиву, вносять нарізні доповнення до біографії С. Коваліва, акцентують на його творчих зацікавленнях, різнобічній діяльності тощо (Ковалів, 2003, 2011).

Вибрано представлений аналіз останніх досліджень і публікацій, дає підстави стверджувати, що порушена нами тема не нова і має солідний доробок. Проте вищеокреслені та упущені дослідження не мають у собі присутності повного викладу біографії С. Коваліва, що спонукало нас до більш ґрунтовного дослідження.

Мета статті – на основі значного джерельного масиву та історіографії, окреслити основні загальновідомі і малознані факти із життя та різнобічної діяльності видатного громадсько-освітнього діяча, публіциста й письменника – Стефана Коваліва.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до свідоцтва про народження, Стефан Михайлович Ковалів народився 25 грудня 1848 р. в селі Брониця на Дрогобиччині (ДКМ «Дрогобиччина», А – 683). Щодо його походження, О. Маковей зазначає: «*Батько його Михайло, і мати Анна з Лісковиків були бідні селяне; мали тільки хату-ліпянку і дві "прилуди"* (невеличкі ділянки землі при межі – В. Д.) *на два півкірці висіву»* (Маковей, 1900, с. 82). Окремі дослідники життя і творчості С. Коваліва наголошують навіть на тому, що його батько – Михайло Ковалів, на момент народження первістка ще не мав бодай особистого житла і тимчасово проживав в комірчині у свого заможного брата Андрія Коваліва.

Згодом, на четвертий рік після народження Стефана Коваліва, батько із сім'єю покинув обійстя брата, котрий наділив його «двома прилудами глинястого ґрунту (коло 1 га)». Перебуваючи у постійних злиднях, Михайло Ковалів спромігся за літо збудувати невеличку хату-ліп'янку, де і минули дитячі роки Стефана Коваліва (Ковалів, 1958, с. 4).

Щодо батьків С. Коваліва – батька Михайла та матері Анни, то про них відомо небагато. В історико-краєзнавчому музеї м. Борислав зберігається кілька укладених генеалогічних дерев С. Коваліва, із яких стає відомим, що батько і мати (походила із родини Ліскович) народилися та проживали у с. Брониці на Дрогобиччині (ІКМ м. Борислав). Відомою є також точна дата смерті батька С. Коваліва, є деякі відомості про його діяльність. У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки В. Стефаника зберігаються дві вирізки некрологів із «Шкільної часописі» № 4 за 1889 р. та «Руської Ради» № 3 теж за 1889 р., котра виходила у Коломиї. Із них довідуємося, що Михайло Ковалів помер 30 січня (за новим стилем) 1898 р. на 68 році життя. У некрологах також зазначається, що він був добрим господарем із Брониці, чесною людиною, письменним та у такому ж напрямі виховував своїх дітей – *«въ просвѣтъѣ и боязни божѣй. Сыны его суть просвѣщенными людьми – передплачуютъ руски (українські (уточнення – В. Д.) часописи и помѣщаютьъ въ нихъ наукови розправы»* (ЛІННБУ імені В. Стефаника. ВР, ф. 167, оп. II, арк. 1).

Якщо про батька С. Коваліва находимо бодай які біографічні дані, то про його матір Анну, практично нічого невідомо. Лише знаним є те, до С. Ковалів любив своїх батьків і прагнув унаслідувати їхню вдачу. Яскравим підтвердженням цього є його слова у листі до О. Маковея від 27 лютого 1899 р.: *«Дві прикмети хотів осягнути в моім житю: чесноту мого хлібороба батька і роботящу вдачу покійної матери, котра по шостім запаленю легких умерла в молодім віці оставивши нас п'ятеро; першу може й осягну, другу ледве лишу дитьом»* (ВРФТ ІЛ, ф. 59, од. зб. 1241, арк. 54 зв.).

Із окреслених слів С. Коваліва дізнаємося, що сім'я Михайла та Анни Ковалівих була багатодітною. Не спростовують цього і дослідники життя й творчості С. Коваліва. Зокрема, Р. Горак запевняє, що сам С. Ковалів був п'ятою дитиною у сім'ї. Що ж до

його братів та сестер, дослідник стверджує: «Найстаршого брата звали Андрій. Ще відомо, що був брат Іван, народження якого Стефан Ковалів описав у "Сільських зіздарях". Була сестра Марія, котра померла дитиною, був брат Федір та сестра Татяна» (Горак, 1998, с. 64–66). Проте ці дані, на наш погляд, потребують деталізованої перевірки, оскільки дещо різняться зі спогадами С. Коваліва та даними, уміщеними у інших дослідженнях його життя і творчості.

Перші ази грамотності С. Ковалів отримав у місцевого дяка (Гетьман, 2006, с. 23), а згодом навчався у так званій нормальній школі оо. Василян у Дрогобичі, у котрій згодом упродовж 1864–1867 рр. навчався і Іван Франко. У музеї «Дрогобиччина» зберігається «Класифікаційний каталог зі школи оо. Василян у Дрогобичі за 1855–1863 рр.», де у списку учнів школи оо. Василян у Дрогобичі за 1859 р., прізвище С. Коваліва уміщене під № 45, у записі «Коваль» (ДКМ «Дрогобиччина»).

У контексті хочемо зазначити, що С. Ковалів із своїм прізвищем мав постійні непорозуміння. Річ тут у тому, що його прізвище у свідоцтві про народження закінчувалося на «ов», у шкільних свідоцтвах на «ув», а у жовнярській книжці на «ів». З огляду на цю мішанину, у документах школи оо. Василян у Дрогобичі його взагалі іменували як Стефан Коваль. Окрім того, були ще казуси із москвофільською пресою, у котрій прізвище С. Коваліва фігурувало як «Ковалёв», що призвело до поширення чуток, ніби то він москвофіл, і у це твердо вірила значна частина читачів. Вищекреслені казуси переслідували С. Коваліва упродовж усього життя, і можна навіть стверджувати, що подекуди впливали на його долю (Горак, 1998, с. 77–78; Ковалів, 2011, с. 197–198).

Навчання у школі було схоластичним, а тому малий учень, а згодом майбутній учитель, відчув особисто особливості тогочасної «шкільної муштри». У час навчання, із С. Ковалівим стався прикрий випадок: господар класу через те, що староста разом із учнями влаштували великий гам та безлад, вирішив покарати кожного п'ятого п'ятьма різками, і так сталося, що одним із них став саме С. Ковалів, котрий спробував чинити опір покаранню. Але сильніші за нього однокласники вхопили та скрутили його, та почали втримувати, а сам учитель, безжалісно почав реалізо-

увати побиття. Проте С. Коваліву вдалося все таки вирватися та вискочити із вікна. Ця подія так образила хлопця, що він із жалю намагався втопитися у колодязі на вулиці Самбірській у Дрогобичі, проте невідомий перехожий зумів завадити йому звершити задумане. Ця життєва подія залишилася у пам'яті С. Коваліва назавжди, а тому він, будучи уже педагогом, постійно повставав проти фізичного насильства з боку учителів щодо учнів, що у його час цілком було законним Галичині (Див.: Ковалів, 1889, с. 76; Ковалів, 1891, с. 115–118). У контексті зазначимо, що однотипним знущанням піддавався і І. Франко, про що так само, як і С. Ковалів, згодом розповів у своїх творах «*Schönschreiben*» і «*Отець-гуморист*», де у сюжетній канві продемонстрував надзвичайну жорстокість учителів до учнів у Дрогобицькій нормальній школі оо. Василян (Галик, 2017, с. 43).

У час навчання в Дрогобичі С. Ковалів обіймав посаду тимчасового учителя у школі с. Городище в період від 17 грудня до 1 вересня 1865 р. (ІКМ м. Борислав, № 60). Тогочасна оплата праці С. Коваліва становила суму у розмірі 100 злотих на рік, про що засвідчує його посвідчення про перебування у с. Городище, видане 30 листопада 1879 р. (ІКМ м. Борислав, № 34).

Після навчання у Дрогобичі, маючи гарний голос та за сприяння священика Теодора Підлуського, С. Ковалів пішов дякувати у Броницьку церкву (Горак, 1998, с. 78), а згодом від 1 вересня 1866 р. перейшов на посаду тимчасового учителя до школи у Сарни, у котрій пропрацював до 1 вересня 1867 р. (ІКМ м. Борислав, № 60). Далі, від 1 листопада 1867 р. до 1 листопада 1869 р., С. Ковалів працював на посаді тимчасового учителя у с. Торчиновичі на Самбірщині (ІКМ м. Борислав, № 60).

У 1869 р., С. Ковалів навчався у нижчій реальній школі Перемишля, але через значну матеріальну скруту полишив навчання на четвертому курсі і займався заробітком. Шкільне свідоцтво учня 4 класу С. Коваліву було видане головною школою у Перемишлі 15 серпня 1869 року (ДКМ «Дрогобиччина», А – 690). Наступні два роки С. Ковалів навчався у школі м. Стрий, про що засвідчує отримане ним шкільне свідоцтво учня 2 класу, видане 27 лютого 1871 р. цією ж школою (ДКМ «Дрогобиччина», А – 691).

Отже, бачимо, що свою кар'єру С. Ковалів розпочав із посади тимчасового учителя, на якій він пробув досить значний

період у селах Дрогобиччини, але невдовзі, все ж таки осів у рідному селі Брониці. З цього приводу О. Маковей зазначає, що С. Ковалів перед тим, як вступити до *«учительської семінарії, був дякоучителем у Сарнах, Таргановичах і учителем у Городище і у своїм ріднім селі Брониці. Всюди любили його і всюди лишив по собі гарну пам'ять»* (Маковей, 1900, с. 82).

Через певний час С. Ковалів вступає на навчання до Львівської учительської семінарії, де проявляє напрочуд колосальні здібності, через що йому запропонували роботу викладача. Проте через життєві обставини (у 1875 р. помирає мати С. Коваліва Анна, залишивши на нього двох молодших братів та двох сестер) (Див.: Гнатюк, 1992, с. 132; Соловка, 2013, с. 9–10; Коцопей, 2014, с. 210).

Після закінчення навчання у Львівській учительській семінарії С. Коваліву 5 липня 1875 р. вручено атестат зрілості (ДКМ «Дрогобиччина», А – 693). Свої враження від навчання та пережите в цей час, С. Ковалів уклав у сюжетну канву художнього твору *«Суєта про насущний»*. Зокрема, у ньому (вперше виданому у 1910 р. Українсько-руською видавничою спілкою у Львові в серії «Літературно-наукова бібліотека. Серія I, ч. 122») автор розповідає: *«В голоді й холоді учився Тарас у школі, боровся з усякими противностями... Часом лучилося так, що, вертаючи вечером із лекції голодний, купив ту четвертину зачерствілого хліба і по дорозі тайком став по дрібці щипати з кишені... Літо сходило ще яко-так, але зима давалася взнаки бідному ученикові, студинь, мороз страшенно докучали, а на станції найбільше: не раз в неопаленій комірчині передригонів цілу ніч, заповившись по шию в сінник...»* (Ковалів, 1958, с. 555, 693).

У 1875 р. С. Ковалів отримав два патенти. Першим став патент 1-го ступеня комісії екзаменаційної для вчителів народних шкіл у Львові, виданий С. Коваліву як учителю 12 вересня 1875 р. на право викладати у виділових школах з польською та українською мовами і замінити учителя релігії (ДКМ «Дрогобиччина», А – 682); другим – патент комісії екзаменаційної для вчителів народних шкіл у Львові, котрий був виданий учителю С. Коваліву теж 12 вересня 1875 р. на право викладати у виділових школах з польською та українською мовами математику фізику та історію (ДКМ «Дрогобиччина», А – 698).

Після закінчення Львівської учительської семінарії у 1875 р. С. Ковалів повертається у рідне село спочатку на посаду тимчасового учителя від 2 вересня до 24 листопада 1875 р., а згодом, цього ж таки 24 листопада 1875 р. був переведений на посаду постійного учителя, на якій пропрацював до 1 лютого 1879 р. (ІКМ м. Борислав, № 60). Свою роботу у с. Брониця, С. Ковалів розпочав із будівництва місцевої школи: *«Його заходами поставлено там гарний будинок шкільний, але в нім Ковалів довго не побув...»* (Маковей, 1900, с. 82). Але тут не обійшлося без прецедентів: місцеві противники освіти вчинили спробу підпалу школи задля відвернення дітей від навчання. Згодом, у 1879 р. про ці події С. Ковалів писав, що прийде той час, коли вороги освітнього поступу ще будуть благати його, щоб він зостався і продовжував задумане (Гнатюк, 1992, с. 132).

Та незважаючи на це, важка освітньо-просвітницька праця С. Коваліва у Броніці, привернула до нього і симпатію з боку простого селянського люду. У селі, його заходом було організовано шкільний хор, який, крім того що постійно чарував село гарними піснями, співав на церковних богослужіннях. За таких умов, сільська молодь почала більше горнутися до школи, проявляти інтерес до навчання тощо.

За таких умов, а передовсім за старання та відповідальність у роботі, гмінна рада с. Брониці у 1878 р., видала С. Коваліву позитивну характеристику на нього як на вчителя (ДКМ «Дрогобиччина», А – 716). Пізніше, 29 листопада 1879 р., шкільною радою с. Торгановичі С. Коваліву було видано посвідчення про те, що він вчителював у місцевій школі від 1 листопада 1867 до 1 листопада 1869 року і дуже добре зарекомендував себе як учитель (ДКМ «Дрогобиччина», А – 685).

Після таких схвальних відгуків на користь С. Коваліва, Окружна шкільна рада Дрогобича, перед очікуванням візиту у 1880 р. царя Австро-Угорщини Франца-Йосифа I, задля облаштування зразкової школи у Бориславі робить ставку на нього як головного кандидата на посаду вчителя. З огляду на це, 27 січня 1879 р., вчитель с. Брониці – С. Ковалів отримує листа від Ради шкільної у Дрогобичі про призначення його на посаду вчителя до 4-класної школи у Бориславі (ДКМ «Дрогобиччина», А – 688), а вже 1 лютого 1879 р., згідно із записом у трудовій книжці, він

обійняв посаду спочатку тимчасового учителя-управителя до 31 грудня 1879 р. З 1 січня 1880 р. С. Ковалів був уже на посаді постійного учителя-управителя (ІКМ м. Борислав, № 60).

За припущеннями дослідників життя і творчості С. Коваліва, ще перед переїздом на учительську роботу до Борислава, С. Ковалів одружився із Анною Лесток. Очевидно, це сталося приблизно десь на початку 1878 р., адже у 1879 р. у сім'ї народився первісток, котрого назвали Романом. Дружина Анна, була молодшою від С. Коваліва на 2 роки, була дочкою капітана кавалерії у Стрию Юліана Лестока, котрий помер, коли їй було лише 14 років. Працювала на пошті у Стрию (Горак, 1998, с. 82–83; Ковалів, 2011, с. 199).

Свою дружину С. Ковалів дуже любив і поважав, вважаючи своєю хоронительницею, яка завжди була йому і в добрі і горі, під час його роботи та проживання у Бориславі. З цього приводу він писав у своєму листі до О. Маковея від 27 лютого 1899 р.: *«Чому я так водушевляв ся коли моє рідне село Брониця поставило по трилітній моїй праці палату школу на тото щоби пізніше в ній пси і свині мали пристанище? Чому я так се діло нікчемо вважав за щось святого і еще нині не можу з тої чудацької гадки отрясти ся? Тфу! На таку самолюбну людину! Що я не запропастився в тім гнізді розпусти і гнили се завдячую виключно мому хранителеви супрузі Анні; она страдальниця леліяла в моїй душі спадчину по моїй матери: любов до мужицької стріхи і до хліборобів, она сталася сіраколюбна і ціловала мого батька по руках, хотяй сама не мужичка бо з роду Гаймерлів і Лестоків»* (ВРФТ ІЛ, ф. 59, од. зб. 1241, арк. 54 зв.).

Із вищеадресованих слів від С. Коваліва до О. Маковея, бачимо, що він не бажав покидати роботу у рідній йому Броніці, проте можливості кращого матеріального становища тут взяли гору, адже подальша перспектива була більш гарантійною для молоді сім'ї. Свій жаль за школою у селі Брониця, С. Ковалів згодом виклав у сюжетній канві оповідання *«На дримайлові пастурищу»*, котре присвятив саме своїй дружині. У контексті значимо, що це було одне із останніх оповідань С. Коваліва, котре він написав у 1912 р. і було опубліковане у газеті *«Діло»* цього ж року. Зміст цього оповідання має автобіографічний характер: *«Проти волі своїх щирих настоятелів утік на село д'своім*

мужикам і працював, щиро працював, і свої полюбили його, гаразд зрозуміли його посвяту, та лишечко! В кілька літ кинула ним щербата доля в сю галицьку Содому і сказала: "Ось тобі школа: вчися і учи других...". І Лупина опинився, мов серед широкого моря на слабкім човні без компасу, без керма й без провідної зірки, та не упадав духом: гордо й сміло ніс учительський стяг, ніс теплу любов між молодіж, поборював тисячі перешкоди й сам не знав пояснити собі, звідки в нього стільки охоти до праці, звідки стільки гарячої любові родиться нім до сього будучого горожанства? Але Лупина посідав талісман, про який сам не знав; тим талісманом було щасливе родинне огнище домашнє, і се пособляло йому в його тяжких трудах, у боротьбі з нуждою про хліб насущий» (Ковалів, 1958, с. 652, 695).

Турбуватися «про хліб насущий» С. Ковалів мусив, адже від 1879 р. до 1891 р. його сім'я збільшилася від двох до семи осіб. Як уже говорилося вище, у 1879 р. у сім'ї Ковалівих народився первісток, якого назвали Романом. Роман Стефанович Ковалів був професором Сяноцької гімназії. Помер у 1925 р., похований у Польщі (ІКМ м. Борислав).

У 1879 р. родина Коваліва святкувала народження свого другого сина. Його, як і батька, назвали Стефаном; став духовною людиною – священником, був репресований, згодом реабілітований, і як батьки – мав п'ятеро дітей. Помер у 1972 р. (ІКМ м. Борислав).

Третьою дитиною у Ковалівих теж був хлопчик. Народився у 1885 р., але у дворічному віці простудився і помер у 1887 р. (ІКМ м. Борислав).

У 1890 р. у Ковалівих народилася четверта дитина – теж хлопчик, назвали його Юліаном, здобув хорошу освіту, життя його було повністю пов'язане із Коломисєю, де він працював директором Коломийської гімназії. У Коломиї і помер Юліан Ковалів 1968 р. По собі залишив славнозвісні спогади про батька (ІКМ м. Борислав).

Останньою – п'ятою дитиною Стефана та Анни Ковалівих була дочка Ярослава, котра народилася 1891 р. була улюбленицею батька, проживала у Бориславі, але при важких пологах, її життя обірвалося у 1910 р., що стало особистісною трагедією родини Ковалівих (ІКМ м. Борислав).

Такі радісні і сумні сімейні обставини хоча і деякою мірою впливали на особистісний душевний стан С. Коваліва, але він наполегливо працював на ниві освітньо-громадської та творчої діяльності.

Коли С. Ковалів перейшов на учительську працю до Борислава, у школі в цей час навчалось 400 учнів, із якими працювали лише четверо учителів. Станом на 1887 р. у школі навчалися уже 500 дітей, а у 1899 р. – 1200 школярів, яких навчали 8 учителів. У 1908 р., школа, у якій працював С. Ковалів, нараховувала 2300 учнів. Така динаміка пояснюється передовсім тим, що місцеве населення довіряло своїх дітей С. Коваліву, адже той умів вислухати усіх, надати потрібні поради, а тому батьки робили усе можливе, щоб їхні діти навчалися саме у тій школі, якою керував С. Ковалів (Ковалів, 2011, с. 199).

Привабливим моментом школи, безперечно, було й те, що її керманич був сумлінно відданим своїй професії. Керуючись власним досвідом важкого навчання, він постійно старався не допускати і викорінювати ретроградні прояви тогочасної освіти, велику увагу приділяв трудовому вихованню учнів, намагався поставити на вищій щабель викладання різних предметів. За підтримки учительського колективу, С. Коваліву вдалося не те що створити, але й добре обладнати хімічну і фізичну лабораторії, майстерню для праці та навіть куток живої природи. Щоб прищепити учням любов до рідного краю, виховати у них почуття громадянства і патріотизму, С. Ковалів періодично проводив екскурсії на нафтопромисли Борислава, часто подорожував у Карпатах збираючи різного роду відомості про життя і побут населення різних етнографічних груп, котрі проживали на теренах Галицького краю (Ковалів, 2011, с. 199).

Така важка праця С. Ковалів та його колег, хоча й мізерно, але знаходила прихильність, і навіть час від часу збільшувалася її матеріальна оцінка. Зокрема, відповідно до листа шкільної ради Дрогобича від 3 лютого 1879 р., учителям визначалася заробітна плата у розмірі 400 злотих на рік, а С. Коваліву – у розмірі 500 злотих на рік (ІКМ м. Борислав, № 37). Відповідно до змісту листа шкільної ради Дрогобича від 6 січня 1886 р., С. Коваліву було визначено доплату як керівникові школи, у розмірі 100 злотих на рік (ІКМ м. Борислав, № 58). Згодом, відповідно до розпорядже-

ння шкільної ради Дрогобича від 22 травня 1892 р. С. Коваліву було призначено заробітну плату за працю учителя у розмірі 600 злотих на рік і 100 злотих на рік за керівництво школою (ІКМ м. Борислав, № 40).

З метою підвищення кваліфікації та отримання більшого досвіду, С. Ковалів проходив курси, свідченням чого є його свідоцтво, видане у Львові 30 серпня 1894 р. про те, що він закінчив підготовчі курси для здачі іспиту в екзаменаційній комісії для вчителів (ДКМ «Дрогобиччина», А-720). Попри це, С. Ковалів вдавався до наукової роботи, зокрема, упродовж кількох років був керівником обсерваторної станції у Бориславі. За успішну роботу у цьому напрямі він 27 липня 1888 р. від шкільної ради Дрогобича отримав подяку за сумлінне виконання спостережень на обсерваторній станції у Бориславі (ІКМ м. Борислав, № 59), а 25 травня 1894 р. – С. Коваліву було призначено однорічну премію у розмірі 10 злотих за добросовісне виконання обов'язків службовця даного місцевого контрольного управління за 1893 р. (ІКМ м. Борислав, № 35).

Щодо громадської роботи, то 10 квітня 1891 р. С. Ковалів був прийнятий до Руського педагогічного товариства у Львові, заснованого 1881 р., а 1898 р. був обраний постійним його членом (Горак, 1998, с. 105).

9 жовтня 1908 р., відповідно до розпорядження шкільної ради у Львові, С. Коваліва було призначено на посаду вчителя до 5-класної жіночої школи у Бориславі (ДКМ «Дрогобиччина», А-714).

У період довгочасної роботи у бориславській школі Стефан Ковалів (працював він у ній до своєї смерті – понад 40 років) розпочав свою активну письменницьку діяльність. Перші його оповідання були опубліковані у 1881 р. на сторінках популярного в Галичині коломийського журналу «*Приятель дітей*». Найближчим часом твори С. Коваліва друкувалися на шпальтах галицьких періодичних часописів «*Діло*», «*Шкільна часопись*», «*Дзвінок*», «*Учитель*», «*Батьківщина*», «*Просвіта*», «*Буковина*», «*Зоря*», «*Бібліотека для молодіжі*» (Див.: Гнатюк, 1992, с. 133) та ін.

Полишена Стефаном Ковалівим творча спадщина дає можливість дізнатися чимало про соціально-економічне життя населення краю, де він проживав. Дослідники життя і творчості

С. Коваліва підрахували, що написав 112 оповідань і нарисів, декілька десятків «Дописів із Борислава» і близько 40 педагогічних статей і методичних розробок (Див.: Власюк, 2010). Здебільшого, Стефан Ковалів, друкуючись у часописах, часто підписувався під своїми творами різними псевдонімами: «С. К.», «Дрозд», «Дроздишин», «Плескачка», «П'ятка», «Стефан», «Чубатий», «5-к», «5-ка» (Дей, 1969, с. 481).

Після розпаду Австро-Угорщини, коли Західна Україна опинилася під владою Другої Речі Посполитої, на її землях розпочалася так звана чистка українського, С. Коваліва у 1919 р. було викликано до Дрогобицького повітового управління з вимогою негайного передання школи іншому, пропольському директорові. Населення Борислава, довідавшись про це, стало на захист свого директора. Справа передання школи за таких умов протягнулася ще рік і з приходом нового старости, С. Коваліва було усунено з посади навесні 1920 р. і, це незважаючи на те, що він 31 грудня 1919 р. отримав посвідчення про право працювати учителем у школах I та II ступенів. На цей час С. Ковалів був уже важкохворим, а звістка про усунення його з посади ще більш ускладнила ситуацію. Важко переживаючи з цього приводу, С. Ковалів помер 26 червня 1920 р. від серцевого нападу, і був похованим 29 червня 1920 р. у Бориславі. Довідку про смерть С. Ковалів було видано парохом Борислава о. Іваном Ліщинським (ДКМ «Дрогобиччина», А-684; ІКМ м. Борислав, № 55; Гетьман, 2006, с. 32–33).

Смерть С. Коваліва у 1920 р. спонукала низку часописів повідомити суспільству Галицького краю про сумну звістку та велику втрату. На сторінках різних часописів було розміщено некрологи чи посмертні згадки, де у контексті повідомлення про смерть, подавалися стислі біографічні відомості С. Коваліва, акцентувалося на його багатогранній діяльності та здобутках на ниві історичного краєзнавства, письменницько-публіцистичній діяльності тощо (Див. наприклад: «Ковалів Степан», 1920; «Степан Ковалів», 1920; М. С., 1920).

Висновки. Отже, особистість Стефана Коваліва займає чільне місце серед тих, хто своїм життям та копіткою працею доклав чимало зусиль у процес творення майбутнього свого краю. Беззаперечним буде твердження про те, що саме його постать належить до тих стержнів, які упродовж другої половини XIX –

початку ХХ ст. були безпосередньою частиною такого механізму через своєю активну письменницьку, освітянсько-педагогічну, історико-краєзнавчу та, зрештою, й громадсько-політичну діяльність.

Та незважаючи на це, після смерті С. Коваліва, ім'я славного бориславчанина помалу призабули, проте тепер, в умовах розбудови нашої незалежної України, реалізуються різного роду задуми та проєкти, покликані представити заслуги С. Коваліва перед земляками та й перед українською спільнотою загалом. З огляду на це актуальним убачається і подальше глибоке вивчення життя та діяльності С. Коваліва, широкодіапазонне студіювання й переосмислення його творчого доробку задля увічнення пам'яті про нього.

Джерела та література

- Власюк, А.** (2010). *Забутий Стефан Ковалів*. Взято з <https://protruskavets.org.ua/zabutyj-stefan-kovaliv/>
- ВРФТ ІЛ** – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України.
- Галик, В.** (2017). *Дрогобич у житті та творчій спадщині Івана Франка*: альбом-путівник. Дрогобич: Видавництво ТзОВ «Трек-ЛТД».
- Гетьман, В.** (2006). *Освітня діяльність та педагогічні погляди Степана Коваліва*. Дрогобич.
- Гнатюк, М.** (1992). Учитель життя людського. *Дзвін*, 7–8, 131–136. Львів: «Каменярь».
- Горак, Р.** (1998). *Стефан Ковалів. До 150-річчя від дня народження*. Трускавець: «Франкова Криниця».
- Дей, І.** (1969). *Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)*. Київ: Видавництво «Наукова думка».
- ДКМ «Дрогобиччина»** – Дрогобицький краєзнавчий музей «Дрогобиччина».
- ІКМ м. Борислав** – Історико-краєзнавчий музей м. Борислава (Окрема кімната «Життя і творчість Стефана Коваліва»). Документально-мистецька виставка № 34, 35, 37, 40, 55, 59, 60).
- Ковалів Степан. (1920). *Народний календар Товариства «Просвіта» з літературним збірником на звичайний рік 1921* (с. 4). Львів: Коштом Т-ва «Просвіта».
- Ковалів, С.** (1889). Школьна карність. *Школьна часопись*, 10, 76.
- Ковалів, С.** (1891). Одвічальність учителя-педагога. *Учитель*, 8, 115–118.

- Ковалів, С.** (1952). *Вибрані оповідання*. Львів: Книжково-журнальне видавництво.
- Ковалів, С.** (1958). *Твори*. Київ: Державне видавництво художньої літератури.
- Ковалів, С.** (2003). *Оповідання. Казки. Листи: (з недрукованої спадщини)*. Львів: «Кобзар».
- Ковалів, С.** (2011). *Оповідання. Статті. Щоденник: (з недрукованої спадщини)*. Дрогобич – Львів: Сурма – Інститут МАУП.
- Колінько, О.** (2002). *Стефан Ковалів. Мала проза крізь призму часу (сучасна інтерпретація)*. Київ: Знання України.
- Коцопей, Г.** (2014). Питання виховного ідеалу української молоді у творчій спадщині Стефана Коваліва. В Н.С. Побірченко та ін. (Ред.), *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 48, 209–216. Умань: ФОП Жовтий О.О.
- ЛННБУ імені В. Стефаника. ВР** – Львівська національна наукова бібліотека В. Стефаника. Відділ рукописів.
- М. С.** (1920, 30 червня). Степан Ковалів. *Громадська думка*, 151, с. 1–2. Львів.
- Маковей, О.** (1900, серпень). Стефан Ковалів. *Літературно-науковий вістник*, 11 (8), 81–91. Львів.
- Соловка, О.** (2013). *Документально-мистецька виставка «Стефан Ковалів і образки з галицької Каліфорнії»*. Дрогобич: Музей «Дрогобиччина».
- Степан Ковалів. (1920, липень). *Прикарпатська Русь* (с. 2).
- Шалата, М.** (2020). Найпочесніший бориславець. (Слово про Стефана Коваліва). В Р. Тарнавський & О. Микulich (Упоряд.); М. Шалата (Ред.), *Стефан Ковалів та український літературний процес: збірник матеріалів* (с. 3–22). Дрогобич: «Посвіт».

References

- Vlasiuk, A.** (2010). *Zabutyi Stefan Kovaliv [Forgotten Stefan Kovalev]*. Retrieved from <https://protruskavets.org.ua/zabutiy-stefan-kovaliv/> [in Ukrainian].
- VRFT IL – Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury imeni T.H. Shevchenka NAN Ukrainy [Department of Manuscripts and Textology of the T.G. Shevchenko National Academy of Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].
- Halyk, V.** (2017). *Drohobych u zhytti ta tvorchii spadshchyni Ivana Franka: albom-putivnyk [Drohobych in the life and creative heritage of Ivan*

- Franko: an album-guide*]. Drohobych: Vydavnytstvo TzOV «Trek-LTD» [in Ukrainian].
- Hetman, V.** (2006). *Osvitnia diialnist ta pedahohichni pohliady Stepana Kovaliva* [Educational activity and pedagogical views of Stepan Kovalev]. Drohobych [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M.** (1992). Uchytel zhyttia liudskoho [Teacher of human life]. *Dzvin – Bell*, 7–8, 131–136. Lviv: «Kameniar» [in Ukrainian].
- Horak, R.** (1998). *Stefan Kovaliv. Do 150-richchia vid dnia narodzhennia* [Stefan Kovalev. To the 150th anniversary of his birth]. Truskavets: «Frankova Krynytsia» [in Ukrainian].
- Dei, I.** (1969). *Slovnnyk ukrainskykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI–XX st.)* [Dictionary of Ukrainian pseudonyms and kryptononyms (XVI–XX centuries)]. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka» [in Ukrainian].
- DKM «Drohobychchyna» – Drohobyt'skyi kraieznavchyi muzei «Drohobychchyna» [Drohobych Museum of Local Lore "Drohobych Region"] [in Ukrainian].
- IKM m. Boryslav – Istoryko-kraieznavchyi muzei m. Boryslav [Boryslav Museum of History and Local Lore] [in Ukrainian].
- Kovaliv Stepan. (1920). *Narodnyi kalendar Tovarystva «Prosvita» z literaturnym zbirnykom na zvychnyi rik 1921 – People's calendar of the Enlightenment Society with a literary collection for the ordinary year 1921* (p. 4). Lviv: Koshtom T-va «Prosvita» [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (1889). Shkolna karnost [School curiosity]. *Shkolna chasopys – School clock*, 10, 76 [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (1891). Odvichalnist uchytelia-pedahoha [The habit of the teacher-educator]. *Uchytel – Teacher*, 8, 115–118 [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (1952). *Vybrani opovidannia* [Selected stories]. Lviv: Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (1958). *Tvory* [Writings]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (2003). *Opovidannia. Kazky. Lysty: (z nedrukovanoi spadshchyny)* [Story. Tales. Letters: (from unprinted heritage)]. Lviv: «Kobzar» [in Ukrainian].
- Kovaliv, S.** (2011). *Opovidannia. Stati. Shchodennyk: (z nedrukovanoi spadshchyny)* [Story. Articles. Diary: (from unpublished heritage)]. Drohobych – Lviv: Surma – Instytut MAUP [in Ukrainian].
- Kolinko, O.** (2002). *Stefan Kovaliv. Mala proza kriz pryzmu chasu (suchasna interpretatsiia)* [Stefan Kovalev. Small prose through the prism of time (modern interpretation)]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
- Kotsopoi, H.** (2014). Pytannia vykhovnoho idealu ukrainskoi molodi u tvorchii spadshchyni Stefana Kovaliva [Questions of the educational

- ideal of Ukrainian youth in the creative heritage of Stefan Kovalev]. In N.S. Pobirchenko et al. (Eds.), *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Psychological and pedagogical problems of rural school: a collection of scientific works of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna*, 48, 209–216. Uman: FOP Zhovtyi O.O. [in Ukrainian].
- LNNBU imeni V. Stefanyka. VR – Lvivska natsionalna naukova biblioteka V. Stefanyka. Viddil rukopysiv [Vasyl Stefanyk National Scientific Library. Manuscripts Department] [in Ukrainian].
- M. S.** (1920, June 30). Stepan Kovaliv. *Hromadska dumka – Public Opinion*, 151, pp. 1–2. Lviv [in Ukrainian].
- Makovei, O.** (1900, August). Stefan Kovaliv. *Literaturno-naukovyi vistnyk – Literary-scientific bulletin*, 11 (8), 81–91. Lviv [in Ukrainian].
- Solovka, O.** (2013). *Dokumentalno-mystetska vystavka «Stefan Kovaliv i obrazky z halytskoi Kalifornii» [Documentary art exhibition "Stefan Kovalev and samples from Galician California"]*. Drohobych: Muzei «Drohobychchyna» [in Ukrainian].
- Stepan Kovaliv. (1920, July). *Prykarpatska Rus – Precarpathian Russia* (p. 2) [in Ukrainian].
- Shalata, M.** (2020). Naipochesnishyi boryslavets. (Slovo pro Stefana Kovaliva) [The most honorable Boryslav resident. (A word about Stefan Kovalev)]. In R. Tarnavskiy & O. Mykulych (Comps.); M. Shalata (Ed.), *Stefan Kovaliv ta ukraïnskyi literaturnyi protses: zbirnyk materialiv – Stefan Kovalev and the Ukrainian literary process: a collection of materials* (pp. 3–22). Drohobych: «Posvit» [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021 р.